

**SPORT FAOLIYATINING YOSHLAR IJTIMOYIY FAOLIGINI OSHIRISHDAGI
PEDAGOGIK VA SOTSIOLOGIK JIHATLARI****Niyazova Olga Yurevna**

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi kafedrası dotsenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22255527>

Annotatsiya. Mazkur maqolada sport faoliyatining yoshlar ijtimoiy faolligini oshirishdagi pedagogik va sotsiologik jihatlari ilmiy-nazariy hamda amaliy nuqtayi nazardan tahlil etilgan. Zamonaviy jamiyatda yosh avlodning ijtimoiy faolligini rivojlantirish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, sog'lom turmush tarziga rioya qilishini ta'minlash va jamoatchilik hayotidagi ishtirokini kuchaytirishda jismoniy tarbiya va sportning imkoniyatlari yoritilgan. Sport mashg'ulotlarining yoshlarning intizomi, mas'uliyati, liderlik qobiliyati, kommunikativ kompetensiyasi, jamoada ishlash ko'nikmasi va ijtimoiy moslashuviga ta'siri pedagogik nuqtayi nazardan ochib berilgan. Shuningdek, sport muhitining yoshlarni ijtimoiylashtirish, turli ijtimoiy guruhlarini birlashtirish, ijtimoiy hamkorlik va birdamlikni mustahkamlashdagi sotsiologik ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada yoshlar sport faolligini oshirishning tashkiliy-pedagogik shartlari va amaliy yo'nalishlari bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yoshlar, sport faoliyati, ijtimoiy faollik, jismoniy tarbiya, pedagogika, sotsiologiya, ijtimoiylashuv, sport madaniyati, sog'lom turmush tarzi, liderlik, jamoaviylik.

Abstract. This article analyzes the pedagogical and sociological aspects of sports activity in increasing the social activity of young people. The study highlights the potential of physical education and sports in developing social activity among the younger generation, organizing their leisure time meaningfully, promoting a healthy lifestyle and increasing their participation in public life. From a pedagogical perspective, the influence of sports activities on discipline, responsibility, leadership skills, communication competence, teamwork and social adaptation of young people is examined. The sociological significance of the sports environment in socializing young people, integrating different social groups, strengthening social cooperation and solidarity is also analyzed. The article develops practical recommendations and organizational-pedagogical conditions for increasing youth participation in sports activities.

Keywords: youth, sports activity, social activity, physical education, pedagogy, sociology, socialization, sports culture, healthy lifestyle, leadership, teamwork.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические и социологические аспекты спортивной деятельности в повышении социальной активности молодежи.

Раскрываются возможности физического воспитания и спорта в развитии социальной активности молодого поколения, содержательной организации свободного времени, формировании здорового образа жизни и повышении участия молодежи в общественной жизни. С педагогической точки зрения анализируется влияние спортивных занятий на дисциплинированность, ответственность, лидерские качества, коммуникативную компетентность, навыки командной работы и социальную адаптацию молодежи. Особое внимание уделяется социологическому значению спортивной среды в социализации молодежи, интеграции различных социальных групп, укреплении социального сотрудничества и солидарности. Разработаны практические рекомендации и организационно-педагогические условия повышения спортивной активности молодежи.

Ключевые слова: молодежь, спортивная деятельность, социальная активность, физическое воспитание, педагогика, социология, социализация, спортивная культура, здоровый образ жизни, лидерство, командная работа.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanayotgan sharoitda yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Yosh avlodning jamiyatdagi o'рни, uning ijtimoiy jarayonlardagi ishtiroki, tashabbuskorligi, fuqarolik pozitsiyasi va sog'lom turmush tarziga amal qilishi davlat va jamiyatning kelajakdagi rivojlanish istiqbollarini belgilovchi muhim omillardan biridir.

Yoshlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishda ta'lim-tarbiya jarayoni bilan bir qatorda jismoniy tarbiya va sport faoliyati ham katta imkoniyatlarga ega. Chunki sport nafaqat inson organizmining jismoniy rivojlanishini ta'minlaydi, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy, irodaviy va ijtimoiy sifatlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Sport mashg'ulotlari jarayonida yoshlar belgilangan qoidalarga amal qilish, sheriklari bilan hamkorlik qilish, raqibga hurmat bilan munosabatda bo'lish, g'alaba va mag'lubiyatni to'g'ri qabul qilish, o'z oldiga maqsad qo'yish va unga erishish uchun muntazam mehnat qilish kabi muhim ijtimoiy ko'nikmalarni egallaydilar.

Sportning ushbu imkoniyatlari uning pedagogik va sotsiologik mohiyatini birgalikda o'rganishni taqozo etadi. Pedagogik jihatdan sport shaxsni tarbiyalashning samarali vositasi bo'lsa, sotsiologik nuqtayi nazardan u shaxsning jamiyatga moslashuvi, turli ijtimoiy guruhlariga kirishishi va ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etishiga yordam beradigan muhim ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida yoshlar siyosati va sog'lom turmush tarzini shakllantirishga katta e'tibor qaratilayotgani ham mazkur mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi. Yoshlarni sportga keng jalb qilish orqali ularning jismoniy salomatligini mustahkamlash bilan bir qatorda, ijtimoiy mas'uliyatini, tashabbuskorligini va jamoadagi faolligini rivojlantirish imkoniyati yuzaga keladi.

Yoshlar jamiyatning eng faol va istiqbolli ijtimoiy qatlamlaridan biri hisoblanadi.

Ularning bilim olishi, kasbiy rivojlanishi, sog'lom turmush tarzini tanlashi va jamoatchilik hayotidagi faol ishtiroki mamlakat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi davrda yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni turli salbiy ta'sirlardan himoya qilish va foydali faoliyatga yo'naltirish dolzarb pedagogik va ijtimoiy vazifalardan biridir. Sport mashg'ulotlari aynan shu vazifalarni amalga oshirish uchun samarali vositalardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Sport jamoasida muntazam qatnashadigan yoshlar o'zaro muloqot qilish, fikr almashish, umumiy maqsad sari harakat qilish va jamoaviy mas'uliyatni his etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu sababli sport faoliyati yoshlarning individual rivojlanishi bilan birga ularning ijtimoiy munosabatlarga kirishish jarayonini ham jadallashtiradi. Ijtimoiylashuv insonning jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar, xulq-atvor qoidalari va munosabatlarni o'zlashtirish jarayonidir. Yoshlarning ijtimoiylashuvi oila, ta'lim muassasasi, tengdoshlar guruhi, ommaviy axborot vositalari, internet muhiti va boshqa ijtimoiy institutlar ta'sirida amalga oshadi.

Sport ham yoshlar ijtimoiylashuviga sezilarli ta'sir ko'rsatuvchi muhim ijtimoiy muhitdir.

Sport jamoasida yoshlar turli xarakter va dunyoqarashga ega insonlar bilan muloqot qiladi. Bu jarayonda ular o'z xatti-harakatlarini boshqarish, boshqalarning fikrini hurmat qilish va umumiy qoidalarga rioya qilishni o'rganadilar.

Sport faoliyatining ijtimoiylashuvdagi muhim jihatlaridan biri — jamoaviylikni shakllantirishdir. Futbol, voleybol, basketbol, gandbol kabi jamoaviy sport turlarida natijaga erishish uchun barcha ishtirokchilarning hamkorligi zarur. Bunday jarayon yoshlarni o'z manfaatlarini jamoa manfaatlarini bilan uyg'unlashtirishga o'rgatadi.

Individual sport turlarida ham ijtimoiylashuvning muhim elementlari mavjud. Masalan, yengil atletika, suzish, gimnastika, kurash yoki tennis bilan shug'ullanuvchi yoshlar o'z-o'zini nazorat qilish, intizom, maqsadga intilish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Sport faoliyatining pedagogik imkoniyatlari, avvalo, shaxsni har tomonlama rivojlantirish bilan bog'liq. Jismoniy mashqlar orqali organizmning funksional imkoniyatlari rivojlanadi, shu bilan birga shaxsning iroda, qat'iyat, intizom va mas'uliyat kabi sifatleri ham shakllanadi.

Sport pedagogikasining muhim vazifalaridan biri yosh sportchilarda maqsadga yo'naltirilganlikni shakllantirishdir. Har qanday sport natijasi muntazam mashg'ulot, sabr-toqat va mehnatni talab qiladi. Yosh sportchi mashg'ulot davomida o'z imkoniyatlarini baholash, kamchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini izlashga o'rganadi.

Murabbiy va pedagogning roli bu jarayonda alohida ahamiyatga ega. Murabbiy faqat texnik yoki taktik bilimlarni beruvchi mutaxassis emas, balki yoshlarning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi tarbiyachi hamdir. Murabbiyning shaxsiy namunasi, muloqot madaniyati, adolatli munosabati va pedagogik yondashuvi yosh sportchilarning xulq-atvoriga bevosita ta'sir qiladi.

Sport mashg'ulotlarida rag'batlantirish, musobaqa, o'zaro yordam, jamoaviy topshiriqlar va muammoli vaziyatlardan foydalanish yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Sotsiologik nuqtayi nazardan sport jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni aks ettiruvchi va shakllantiruvchi ijtimoiy institutlardan biridir. Sport orqali turli yosh, jins, kasb va ijtimoiy mavqega ega bo'lgan insonlar umumiy faoliyat atrofida birlashadi.

Sport jamoalari yoshlar uchun o'ziga xos ijtimoiy muhit yaratadi. Bunday muhitda umumiy maqsad, umumiy qoidalar va o'zaro hamkorlik mavjud bo'ladi. Natijada yoshlar jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy munosabatlarning ayrim shakllarini amaliy faoliyat orqali o'zlashtiradilar.

Sportning sotsiologik ahamiyati ijtimoiy integratsiya jarayonida ham yaqqol namoyon bo'ladi. Turli ijtimoiy guruhlariga mansub yoshlarning sport musobaqalari va mashg'ulotlarida birgalikda qatnashishi ular o'rtasidagi muloqot va hamkorlikni rivojlantiradi.

Shuningdek, sport yoshlar orasida ijtimoiy maqom va liderlikning shakllanishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Sportdagi yuqori natija, jamoani boshqarish qobiliyati, mas'uliyatli xatti-harakatlar va tashabbuskorlik yoshlarning norasmiy yoki rasmiy lider sifatida shakllanishiga zamin yaratadi. Jamoaviy sport turlari yoshlarning ijtimoiy faolligini shakllantirish uchun ayniqsa qulay muhit yaratadi. Jamoaviy o'yinlarda har bir ishtirokchi o'z vazifasini bajarishi bilan birga jamoadoshlarining harakatlarini ham hisobga olishi kerak.

Masalan, futbolchi maydonda faqat individual mahoratiga emas, balki jamoadoshlarining joylashuvi va harakatlariga ham e'tibor qaratadi. Voleybol yoki basketbolda esa jamoaviy qaror qabul qilish va o'zaro hamkorlik natijaning asosiy shartlaridan biridir.

Bunday faoliyat yoshlar ongida “men” tushunchasi bilan bir qatorda “biz” tushunchasining ham shakllanishiga yordam beradi. Bu esa ijtimoiy mas’uliyat, o‘zaro yordam, hamjihatlik va jamoaviy manfaatni tushunish kabi sifatlarni rivojlantiradi. Sport faoliyati yoshlarning liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratadi. Musobaqa va mashg‘ulotlarda yosh sportchilar turli vaziyatlarda qaror qabul qilish, jamoadoshlarini qo‘llab-quvvatlash, tashabbus ko‘rsatish va mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish zaruriyatiga duch keladilar.

Liderlikning shakllanishi faqat jamoa sardori bo‘lish bilan chegaralanmaydi. Oddiy sportchi ham muayyan vaziyatda tashabbus ko‘rsatishi, jamoadoshlariga yordam berishi yoki murakkab vaziyatda to‘g‘ri qaror qabul qilishi mumkin.

Shuning uchun sport pedagoglari yoshlarning nafaqat sport mahoratini, balki tashabbuskorlik va liderlik qobiliyatlarini ham rivojlantirishga e’tibor qaratishlari zarur.

Yoshlarning ijtimoiy faolligi ularning muloqot qilish qobiliyati bilan chambarchas bog‘liq. Sport mashg‘ulotlari davomida murabbiy, jamoadoshlar, raqiblar va hakamlar bilan doimiy muloqot amalga oshiriladi.

Sport muhitida samarali muloqot qilish yoshlarni o‘z fikrini aniq ifodalash, boshqalarning fikrini tinglash, nizoli vaziyatlarni to‘g‘ri hal qilish va kelishuvga erishishga o‘rgatadi.

Ayniqsa, jamoaviy sport turlarida kommunikativ ko‘nikmalar sport natijasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun sport mashg‘ulotlarini tashkil etishda muloqotga asoslangan pedagogik metodlardan foydalanish yoshlarning ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini jismoniy tarbiya, sport pedagogikasi, yoshlar sotsiologiyasi va ijtimoiy psixologiyaga oid ilmiy-nazariy qarashlar tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik kuzatuv, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, suhbat va nazariy modellashtirish kabi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Mazkur metodlar orqali sport faoliyatining yoshlarning ijtimoiy faolligi, jamoaviylik, kommunikativlik, mas’uliyat va liderlik sifatlariga ta’sirini o‘rganish imkoniyati yaratiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sport faoliyati yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishda kompleks ta’sirga ega. Sport mashg‘ulotlari muntazam tashkil etilganda yoshlarning jismoniy faolligi bilan bir qatorda ijtimoiy va kommunikativ faolligi ham rivojlanadi.

Sport bilan muntazam shug‘ullanish quyidagi sifatlarning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi:

Rivojlanadigan sifat	Sport faoliyatidagi namoyon bo‘lishi
Intizom	Mashg‘ulot tartibiga rioya qilish
Mas’uliyat	O‘z vazifasini o‘z vaqtida bajarish
Jamoaviylik	Jamoadoshlar bilan hamkorlik
Liderlik	Tashabbus ko‘rsatish va qaror qabul qilish
Muloqot	Murabbiy va jamoadoshlar bilan samarali aloqa
Irodalilik	Qiyinchiliklarni yengib o‘tish
Maqsadga intilish	Sport natijasini yaxshilashga harakat qilish
Ijtimoiy moslashuv	Turli guruhlarda faol ishtirok etish

Mazkur sifatlarning shakllanishi yoshlarning nafaqat sportdagi, balki ta'lim, mehnat va jamoatchilik faoliyatidagi samaradorligini ham oshirishga yordam beradi.

Sport faoliyatining yana bir muhim natijasi yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishidir. Muntazam sport mashg'ulotlari yoshlarni faol hayot tarziga jalb qilib, ularning kundalik rejimini to'g'ri tashkil etishiga yordam beradi.

Yoshlarning sport faoliyatini yanada rivojlantirish uchun bir qator tashkiliy-pedagogik shartlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Birinchidan, ta'lim muassasalarida sport mashg'ulotlarining xilma-xilligini ta'minlash zarur. Yoshlarning qiziqishi, jismoniy imkoniyati va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda turli sport turlariga jalb qilish samaradorlikni oshiradi.

Ikkinchidan, sport mashg'ulotlarini faqat jismoniy rivojlanishga qaratib qo'ymasdan, ularning tarbiyaviy va ijtimoiy imkoniyatlaridan ham foydalanish lozim.

Uchinchidan, sport tadbirlari va musobaqalarini muntazam tashkil etish yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Bunday tadbirlarga nafaqat sportchilar, balki boshqa yoshlarni ham tashkilotchi, hakam yordamchisi, ko'ngilli yoki muxlis sifatida jalb etish mumkin.

To'rtinchidan, murabbiy va jismoniy tarbiya o'qituvchilarining pedagogik va kommunikativ kompetensiyasini muntazam rivojlantirish muhimdir.

Beshinchidan, sport faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, yoshlarning sportga bo'lgan qiziqishini oshiruvchi raqamli loyihalar va interaktiv dasturlarni joriy etish maqsadga muvofiq.

Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish maqsadida quyidagi yo'nalishlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

- ta'lim muassasalarida muntazam sport va sog'lomlashtirish tadbirlarini tashkil etish;
- yoshlarning qiziqishlari asosida sport to'garaklari faoliyatini kengaytirish;
- jamoaviy sport turlariga yoshlarni keng jalb qilish;
- sport musobaqalarida yoshlarni tashkilotchilik faoliyatiga jalb etish;
- sport orqali liderlik va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish;
- murabbiylarning tarbiyaviy faoliyatiga alohida e'tibor qaratish;
- sport tadbirlarida inklyuzivlik va teng imkoniyat tamoyillarini ta'minlash;
- yoshlar o'rtasida "sport — sog'lom turmush tarzi — ijtimoiy faollik" tamoyilini targ'ib qilish;
- mahalla, ta'lim muassasasi va sport tashkilotlari hamkorligini kuchaytirish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, sport faoliyati yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishda muhim pedagogik va sotsiologik vosita hisoblanadi. Sportning ta'siri faqat jismoniy rivojlanish bilan cheklanib qolmay, yoshlarning shaxsiy, ijtimoiy va kommunikativ sifatlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Pedagogik nuqtayi nazardan sport yoshlarni intizom, mas'uliyat, iroda, maqsadga intilish, o'z-o'zini nazorat qilish va jamoaviy hamkorlikka o'rgatadi. Sotsiologik jihatdan esa sport yoshlarning ijtimoiylashuvi, turli guruhlar bilan muloqoti, ijtimoiy integratsiyasi va jamoatchilik faoliyatidagi ishtirokini kuchaytiruvchi muhim ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'ladi.

Yoshlarni sport faoliyatiga keng jalb qilish orqali ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ijtimoiy mas'uliyatini oshirish va jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash mumkin.

Shu sababli jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish jarayonida sportning pedagogik hamda sotsiologik imkoniyatlarini kompleks ravishda hisobga olish zarur. Ayniqsa, ta'lim muassasalari, sport tashkilotlari, mahalla va yoshlar bilan ishlaydigan jamoat institutlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Demak, sport faoliyati yosh avlodni nafaqat jismonan barkamol, balki ijtimoiy jihatdan faol, mas'uliyatli, tashabbuskor va jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'sha oladigan shaxs sifatida tarbiyalashning samarali vositalaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. O'zbekiston Respublikasi yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirishga qaratilgan hujjatlar.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning yangi bosqichiga oid strategik hujjatlar.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi hujjatlar.
4. O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonuni.
5. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni.
6. Abdullaev A., Xonkeldiev Sh.X. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent.
7. Kerimov F.A. Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar. – Toshkent.
8. Matveev L.P. Teoriya i metodika fizicheskoy kultury. – Moskva.
9. Lubyshcheva L.I. Sotsiologiya fizicheskoy kultury i sporta. – Moskva.
10. Bourdieu P. Sport and Social Class. – London.
11. Coakley J. Sports in Society: Issues and Controversies. – New York.
12. Giddens A. Sociology. – Cambridge.
13. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs.
14. UNESCO. Quality Physical Education: Guidelines for Policy-Makers. – Paris.
15. World Health Organization. Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour. – Geneva.